

egyek iskolai szövegkiadások tartalmát és ajánlóleveleit egyszerre látva azt is érzékelhetjük, hogy a korabeli szerzők idézeteinek azonosításában sem árt az óvatosság. Egy idézet forrása sokszor nem az ókori mű korabeli legjobb – ma azt mondanánk – kritikai kiadása, hanem bizony többször valamely iskolai 'editio'; ha éppen nem egy 'florilegium', vagy másfajta szöveggyűjtemény.

Egy magyar szakembernek furcsa azt olvasni, hogy a Prágai Egyetem mellett művelt nyomdászati, kiadói tevékenység „non elite” or indeed „middle-of-the-road” jelleggel bírt – mit mondjunk a debreceni, a kolozsvári, vagy sárospataki iskolai kiadásokról? –, de valóban, ha a bazeli, velencei, heidelbergi, párizsi, vagy éppen antwerpeni nagy szövegkiadó vállalkozásokkal vetjük össze, akkor külön kell jellemezni ezeket (és nem a kritikai kiadásokkal hasonlítva). Storchová könyvéből az is világos, hogy azok a humanisták, akik Prágában iskolai kiadásokat hoztak létre, többször részt vettek az innen nézve „elit” európai szövegfilológiai munkákban is, jelentek meg műveik már tanulmányaik alatt is az európai egyetemi központokban. Olvasva azonban életrajzaikat, nem tudok nem gondolni arra, hogy azok a magyar királyságbeli és erdélyi hallgatók, akikkel ők közösen hallgatták a wittenbergi tanárok előadásait, hazajöve – mert csaknem mindenki hazajött – milyen környezetben dolgozhattak tovább. Beythe Imre – az említett németújvári iskola rektora – Homérosz-fordításának esélye sem volt a megjelenésre, még iskolai kiadás formájában sem. Ezzel csak azt akarom mondani, hogy az Europa Humanistica vállalkozás a Magyar Királyság és Erdély humanistái (Humanistes du Bassin des Carpathes) alsorozatában nem lenne kialakítható egy hasonló tematikus kötet.

Azt hiszem, hogy a közép-európai humanizmus kutatás új generációjának fontos dolga a nemzetközi vállalkozásokban (*Europa Humanistica, Companion to Central and Eastern European Humanism*) való részvétel mellett a komparatív vizsgálatok kiterjesztése. Ehhez persze meg kell ismerni egymás irodalmát. Nem szabad pusztán a nyugat-európai irodalmi gyakorlat alapján kialakított elméleteket követni a vizsgálatokban (azokat ismerni kell), hiszen – ahogy ezt Lucie Storchová mostani munkája is igazolja – számos olyan pont van történelmünkben, amelyet érteni kell helyi nézőpontból, majd magyarázni közös közép-európai, és ezek után közös európai módszerekkel.

MONOK ISTVÁN

Bányai Réka, *A mikházi és szárhegyi ferences kolostorok régi könyvei*, Közreműködtek Gordán Edina, Muckenhaupt Erzsébet, Sebestyén-Spielmann Mihály, Marosvásárhely, Teleki Téka Alapítvány, 2022 (A Kárpát-medence Magyar Könyvtárainak Régi Könyvei – Altbücherbestände ungarischer Bibliotheken im Karpatenbecken, 14). 924 p.

A Kárpát-medence Magyar Könyvtárainak Régi Könyvei című sorozat újabb, immár 14. kötete hagyta el a nyomdát 2022 szeptemberében.

Az erdélyi ferences könyvanyag vizsgálata és feldolgozása meglehetősen eredményeket tudhat maga mögött: a csiksomlyói ferences rendház könyvtára két fontos állományrészének leírását Muckenhaupt Erzsébet közölte (MUCKENHAUPT Erzsébet, *A csiksomlyói ferences könyvtár kincsei*, Bp., Kolozsvár, Balassi, Polis, 1999; Uő, *A Csiki Székely Múzeum „Régi Magyar Könyvtár”-a*, Csikszereda, Csiki Székely Múzeum, 2009), 2002-ben a dévai (SZABÓ Henriette, *A dévai ferences rendház 1850 előtti könyvei*, Bp., OSZK, Osiris, 2022), 2009-ben a dési rendház (GORDÁN Edina, *A Dési Ferences Rendház Könyvtárának régi állománya*, Bp., MTA KIK, 2019) régi könyveinek katalógusa látott napvilágot.

Ezúttal Bányai Réka rendezte sajtó alá két, egykori székelyföldi ferences rendház – a mikházi, illetve a gyergyószárhegyi – régi könyveinek propriumadatait. Előljáróban el kell mondanunk, hogy ma egyik gyűjteményt sem őrzik eredeti helyén. Mindkét könyvtár szétszóródása már a második világháború viszontagságos napjaiban elkezdődött (az értékesebb darabokat a biztonságosabbnak

DOI 10.17167/mksz.2023.1.121-124

gondolt ferences kolostorokba szállították), a szerzetesrendek 1951-es feloszlata után pedig könyveiket a világi közigazgatás szerinti tartományi központba, Marosvásárhelyre szállították.

A szerző marosvásárhelyi római katolikus családban született, felmenői között örmény katolikusok is vannak, így gyermekkorától életközösségben van a város katolikus múltjával. Tanulmányait a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészkarának magyar–néprajz szakán végezte, eközben könyvtárosi képzést is szerzett. 1997-től a Maros Megyei Könyvtár munkatársa, 2000-től az előbbi intézmény aleggységként működő Teleki Téka munkaközösségének tagja. A Teleki Téka gyűjteményének ismerője, értője, gyarapítója, a munkaközösség szíve-lelke, az erdélyi könyvtáros-társadalom elismert tagja. Publikációi többségében a rábízott gyűjtemény értékeit dolgozza fel a szakma és a szélesebb közönség számára.

A mikházi ferences rendház egykori könyvtára ma a Teleki–Bolyai Könyvtár nagyságrendileg negyedik állományrésze, éppen ezért korábban jóval kevesebb figyelem irányult rá a szakma részéről. A szerző korábban is több tanulmányban foglalkozott az állomány egyes darabjaival. A most megjelent katalógus majd évtizednyi kutatás méltó lezárásának tekinthető. A mikházi állomány katalógusa mellé – mintegy ráadásaként – bekerült a gyergyószárhegyi ferences rendház bibliotékája régi anyagának a leírása is. A nagyságrendileg jóval kisebb gyűjtemény feldolgozása is fontos kiegészítője az erdélyi ferences könyvtörténetnek.

A 924 (LXXXIV + 840) oldal tartalmazó kötet részletes bevezető tanulmánnyal kezdődik. Ez bemutatja a mikházi kolostor 17. századi alapítását, a bosnyák és a magyar ferencesek versengését, a könyvtár állományának legősibb rétegeit, fennmaradt jegyzékeit, gyarapítását-bővítését, valamint 20. századi szétszórattatását. Ezt követi a katalógusban közölt könyvmennyiség kiadási idő és hely szerinti, illetve tematikus megoszlásának alapos ismertetése, ahol a szerző részletesen ír az ősnymtatványokról, azok kalandos történetéről, külön kiemeli a 16–17. századi magyarországi nyomtatványokat, ezek közül is Pázmány Péter, illetve Káldi György azóta elveszett műveit. Ezután következik az egykori könyvtulajdonosok bemutatása, ahol hangsúlyosan megjelennek az erdélyi ferences rendházakból ide került corpusok, a 17. századi erdélyi katolikus papok és nemesek könyvei. Végül a kuriózumokról, a kéziratokról, illetve a történeti értékű kötésekről ír.

A bevezető tanulmány második nagy egysége a gyergyószárhegyi ferences klostrom késő középkori gyökereinek, majd 17. századi (újra)alapításának történetét, az állománynak az előbbihez hasonló szerkezetű elemzését tartalmazza.

A kötet elején magyar nyelvű bevezető tanulmányt és annak – valamivel rövidebb – román és német fordítását olvashatjuk. Ezt követi az impozáns bibliográfia, illetve a katalógus használati útmutatója.

A kötet törzsét képező katalógus 1904 tételt tartalmaz. A tételek leírása a lelőhellyel és jelzettel kezdődik, majd a szerző, cím, kiadási hely, kiadó/nyomdász, kiadási év, a formátum, valamint a terjedelem leírása következik. Egy sorral lejjebb (az ősnymtatványok, illetve a magyarországi kiadványok esetében) a nyomtatványnak a megfelelő nemzeti bibliográfiában szereplő száma szerepel. Ezután az illető kötet propriumadatait olvashatjuk a Borsa Gedeon névéhez köthető és az utolsó két évtizedben a magyar könyvkatalógusokban meghonosodott egységes rendszer szerint: esetleges hiányok (A), a kötés leírása (B), tulajdonosbejegyzések, pecsétek, exlibrisek (C), más jellegű bejegyzések (D), kolligátumok (E) és a példányra vonatkozó szakirodalom (F).

A hasonló jellegű katalógusok tételeit a szerkesztők vagy a szerzők betűrendje szerint, vagy a megjelenési év növekvő sorrendjében rendezik. Bányai Réka ötvözte a két rendszert, és mindkét kolostor könyvállományát hat nagy csoportra osztotta: Ősnymtatványok, Régi Magyar Könyvtár, 16. század, 17. század, 18. század, 1801–1850. Ezekon kívül megjelennek a töredékek, a nem azonosított nyomtatványok (*Incertae*), illetve a kisnyomtatványok is. A szerző a mikházi állomány 69 kéziratát, illetve 30 feltételezett szárhegyi provenienciájú könyvet is felvett a katalógusba. Ezzel megkönnyíti bizonyos korok kutatóinak a vizsgálódását. (Például a 17. századdal foglalkozóknak

nem kell végigolvasniuk a 18–19. századi nyomtatványok meglehetősen hosszú sorát. A részletes és pontos szerzőmutatót olvasva felmerült bennünk a kérdés, hogy nem lett volna jobb a teljes állományt kronológiai sorrendbe rendezni, és csupán a Régi Magyar Könyvtár anyagát közölni önálló fejezetben?)

A katalógus használatát három mutató segíti. Az első a nyomtatott szövegben szereplő személyneveket sorjázza, a második a nyomdahelyek és a nyomdászok között igazít el, a harmadik pedig a possessorok (nevének, esetleg monogramjának) betűrendes mutatója. Talán érdemes lett volna mutatóba rendezni a kéziratos bejegyzésekben szereplő helyneveket is. Ezt a hiányt viszont a kötet elektronikus közzététele némileg kiküszöböli.

A munka a 2022-es év egyik legjelentősebb könytörténeti kiadványa. Mint említettük, ma egyik állományt sem eredeti helyén őrzik. A katalógus legnagyobb érdeme, hogy Bányai Réka nem elégedett meg a Teleki–Bolyai Könyvtárban őrzött mikházi és gyergyószárhegyi provenienciájú kötetek leírásával, hanem állományrekonstrukcióra vállalkozott, és további nyolc gyűjteményben (a Csíksomlyói Ferences Kolostorban, a Csíki Székely Múzeumban, a Dési Ferences Rendházban, az Erdélyi Ferences Gyűjtőlevéltárban, a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárban, a Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának Könyvtárában, a Maros Megyei Könyvtárban, illetve a Maros Megyei Múzeumban) talált mikházi vagy szárhegyi provenienciájú köteteket, azok leírását is közölte.

Második érdem: a katalógus az erdélyi római katolikus egyház 17. századi történetének egyik jelentős, a továbbiakban megkerülhetetlen forrása kell hogy legyen. A fejedelemség-kor úgy került be a katolikus (egyház-történeti) köztudatba, mint az elnyomás kora, és sokáig nem is szentelt neki különösebb figyelmet a kutatás, a sérelmek és az elnyomás leírásán kívül alig olvashattunk valamit a korszakról. Talán az egyetlen – üdítő – kivétel Ferenczi György gyergyószentmiklósi plébános és általános helynök naplójának a kiadása volt. (Hasonlóképpen viszonyult nagyon sokáig az erdélyi református egyháztörténet-írás a 18. századhoz.) Muckenhaupt Erzsébet Kájoni-kutatásai, majd Bernád Rita életrajzi jellegű vizsgálódásai, valamint Tóth István György és Molnár Antal munkái viszont már más hangsúlyokkal vizsgálták a kort. Ebbe a sorba illik katalógusunk is, hiszen a korszak valamennyi jelentős erdélyi római és örmény katolikus személyiségének (Szalainai István, Ferenczi György, Damokos Kázmér, Verzár Oxendius stb.) könyvtárából ismert legálább egy kötetet. A bevezető tanulmányban a szerző is felhívja a figyelmet a Szentkirályi Miklós székelyhodosi plébános, maroszéki esperes könyvtárából származó 22 kötetre, amelynek fényében képzett – eddig csaknem ismeretlen – értelmiségi szellemi profilja rajzolódik ki.

A könyvtár rétegeinek egyház- és rendtörténeti kontextusáról a bevezető tanulmány részletesen beszél, ezért csupán két adatot emelünk ki: a reformáció-történet szempontjából is jelentős az a kötet, amely egykor Szegedi Gergely 16. században működő ferences hitszónok birtokában volt (111. tétel). A kora újkori Erdély két legnépesebb szerzetesrendje, a ferencesek és a jezsuiták kapcsolatának kutatásához is számos új adattal (pl. Ladó Bálint könyveivel) járul hozzá a kötet.

A katalógus viszont nemcsak a római (és örmény) katolikus egyháztörténet szempontjából érdekes, hanem a három erdélyi protestáns felekezet történetének kutatói számára is tartogat meglepetéseket.

A protestáns nyomdahelyek és szerzők elsősorban a 16–17. századi anyagban fordulnak elő. A reformátorok első három generációjához tartozó szerzők munkáin túl számolnunk kell egy másik jelentős, általában elfelejtett állományrészrel is: az ókori egyházatyák műveinek reformátori központokban megjelent kora újkori kiadásával. E kiadványokat elsősorban 1620 előtt külföldön tanuló protestáns diákok hozták Erdélybe, a 17–18. század folyamán egy részük katolikus tulajdonba került.

Több, Marosvásárhelyhez kötődő református értelmiségi könyvtárából került kötet Mikházára: A Schola Particula Wittenbergben tanult rektorai közül Laskói Csókás Péter (124. tétel) és Tordai Ádám (127., 247. tétel) könyvei. (Életrajzukat ld. SZABÓ András, *Coetus Hungaricus, A wittenbergi magyar diáktársaság 1555–1613*, Bp., Balassi, 2017, 184–185, 274, 289.) Göcsi Máté helyi lelkipásztor, erdélyi református püspök fia, Vásárhelyi Izsák 1580-ban tanult Wittenbergben (SIMON Zsolt, *Göcsi Máté református püspök [1530 körül – 1585] = Teremtő életek, Marosvásárhelyi személyiségek,*

szerk. Pál-Antal Sándor, Simon Zsolt, Marosvásárhely, Mentor, 2011, 210–226.), ott vásárolhatta Hésiodos költeményeinek kétnyelvű kommentárját (252. tétel). A város 17–18. századi református lelképásztoraik közül Fehérvári Nagy János (1622 k.) és Csabai András (1705–1716–?) bibliotékájának egy-egy kötete is szerepel a katalógusban.

Szilvásújfalvi Anderkó Imre, a 17. század eleji református egyházi élet egyik megosztó személysége, 1595-ben szintén Wittenbergben vásárolt Horatius-kommentárt (260. tétel).

A mikházi ferences könyvgyűjtemény számos olyan darabot tartalmaz, amely korábban valamely református oktatási intézmény környezetében is megfordult. Erdély legjelentősebb református oktatási intézménye a gyulafehérvári Collegium Academicum volt. Ennek egyik első academicus rektora, Maksai Öse Péter (a katalógusban tévesen Marai szerepel) franekeri tanulmányai alatt (HEREPEI János, *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* I., Bp., Szeged, 1965, 291–294) Giulio Pace logikáját (305. tétel), Perecsenyi Izsák, későbbi marosillyei lelkész (BUZOGÁNY Dezső, Ősz Sándor Előd, *A hunyad–zarándi református egyházközösségek történeti katasztere* II., Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 2005, 498) 1631-ben, a gyulafehérvári tanulmányai idején Gaspar Sánchez prédikációskötetét (703. tétel) szerezte be. Bojti Veres Gáspár udvari történetíró Bellarminus-kötetei (416. tétel) is valószínűleg az egyesített fejedelmi-iskolai könyvtár környezetében mozogtak. Aulus Gellius *Noctes Atticae*-jét (239. tétel) bizonyos Kállai Ferenc szerezte 1587-ben Sárospatakon, valószínűleg diákvevei alatt. Petrus Bechorius 14. századi bencés szerzetes kölni kiadású gyűjteményes kötete a 17. század közepén a pataki iskola könyvtárában volt. További két kötetet (565., 701. tétel) a debreceni református kollégium diákjai adták-vették egymás között a 18. században.

A 17. század első felében szolgáló erdélyi egyházi előljárók possesorbejegyzéseivel is találkozunk: Diószegi D. Péter széki, Tiszabecsi T. Tamás kolozs-kalotai, Patakfalvi Mózes kükküllői, Dengelegi Péter enyedi és Szentgyörgyi Nagy Bálint ugoicsai esperesek (Életrajzukat ld. HELTAI János, *Adattár a heidelbergi egyetemen 1595–1621 között tanult magyarországi diákokról és pártfogóikról = Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*, Bp., 1980, 274, 326, 337–338) könyvtáraiból is került egy-egy corpus Mikházára (416., 599., 425., 138. és 37. tétel). Kolozsvári Bálint dési, Balai P. Mihály kükküllővári és Kovásznai V. István marosnagylaki szolgálatáról csupán a mikházi kötetek bejegyzéseiből értesülünk (158., 587., 134. tétel).

Továbbá meg kell említenünk néhány lutheránus és unitárius könyvtulajdonost is: Martin Plecker prázsmári, majd szászvolkányi lelkész 1550–1551-ben, wittenbergi tanulmányai alatt (Életrajzát ld. WAGNER, Ernst, *Die Pfarrer und Lehrer der Evangelischen Kirche A. B. in Siebenbürgen* I., Köln, Weimar, Wien, Böhlau Verlag, 1998, 90) vásárolta Andreas Osiander és Johann Spangenberg műveit (299., 336. tétel). Valentin Frank humanista műveltségű szebeni városszenátor és királybíró, a fejedelmi tanács, majd a Gubernium tagja szétszóródott könyvhagyatékából is került egy kötet (515. tétel) Mikházára. Valentin Radecius lengyel származású, erdélyi unitárius püspök (Életrajzát ld. KELEMEN Miklós, *Unitárius kislexikon*, Bp., Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 1999, 145) bibliotékájának két kötete, Galenus (237. tétel), illetve Justus Lipsius (275. tétel) egy-egy munkája előbb Bethlen Elekhez, majd utóbbi könyvtárának további két darabjával együtt a Nyárad menti klostomba került.

A katalógus hűen tükrözi azt a – néhány éve egyre szélesebb körben hangoztatott – tényt, hogy a könyvek közmondásos sorsa nem nélkülözi a felekezeti határok átlépését sem, és a könyvbeszerzések terén ezek a határok korántsem olyan merevek, mint ahogy gondolnánk. Egyrészt az ókori (elsősorban keresztyén) irodalom minden felekezeti lelkészeit érdekelte, a bibliamagyarázati és prédikációs irodalomban is jóval több a közös pont, mint a felekezeti különbség.

Éppen ezért jelen katalógus sem kizárólag a római katolikus egyháztörténet-írás, hanem a késő középkori és kora újkor erdélyi művelődéstörténet kutatásának fontos forrása.

ŐSZ SÁNDOR ELŐD